

İKTİSAT İLE TOPLUM BİLİMLERİ: BİR KATOLİK EVLİLİĞİNDEN KENAR NOTLARI

Refet S. Gürkaynak - Ali Burak Güven*

Bu yazıda iktisatın bugün toplum bilimleri karşısındaki konumunu incelemeye nereden başlayabileceğimizi soruyoruz. Alanın kendi tarihine kısaca değindikten sonra ‘çağdaş’ iktisatın ortodoksisinin dayanaklarını anlamaya çalışıyor, bunun iktisatın öbür toplum bilimleri ile ilişkisinde ne çeşit dertler doğurduğuna eğiliyoruz. Bu dertlere kesin bir çare önermemekle birlikte, eldeki sorunun hakkıyla tartışılmasına ön ayak olabileceğini düşündüğümüz kimi gözlemlerde bulunuyoruz.

1. Giriş

Toplum bilimleri büyük ölçüde felsefeden, hukuktan, tanrıbilimden türedi, inceleme yöntemlerini ise yer yer doğa bilimleri ile gene felsefeden aşırıldı, yerine göre de kendisi üretti. Toplumbilimin, siyaset biliminin, iktisatın, insanbilimin, tarihin aynı çatı altında ama birbirlerinden az çok bağımsız bilme alanları olarak karşımıza çıkışını yüz elli yıldan, bunların kendi alt disiplinlerinin uzmanlaşmaya değer oranda bir iç tutarlılık kazanışını belki elli, altmış yıldan geriye götüremiyoruz. Oysa tek tek toplum bilimlerinin tarihini incelemeye kalktığımızda tüm bu çözümlenin, ayrışmanın çok öncesine kolaylıkla uzanabiliyor, bu bilimlerin hemen çoğunun öncü metinlerini, hala dolaşımda olan kimi temel kavramlarının tohumlarını antik çağlara dayandırabiliyoruz. Eski çağların mirasının bugün çözümlene düzleminde işimize yaradığı pek seyrek. Yine de bir disiplinin kendi tarihinin o disiplinin belirli bir çatı altındaki tarihine, sözgelimi toplum bilimleri içindeki seyrine eş olmadığı açıktır. Buradan bir disiplinin kendi içindeki kırılmaların o disiplinin bağlı bulunduğu bilimler ailesiyle arasındaki kırılma noktalarıyla tam olarak örtüşmeyebileceği sonucu da çıkar. Örneklerine ileride değineceğiz.

Eldeki soruyu biraz olsun çerçevelemek amacıyla şöyle bir ön sav ileri sürülebilir: Durduğumuz yer geniş bir toplum bilimleri ailesiyse, ve biz bu ailenin bir ferdinin,

* Refet Gürkaynak Federal Reserve Board’da iktisatçı, Ali Burak Güven Toronto Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü’nde doktora öğrencisidir. Bu makalede dile getirilenler yazarların görüşleridir, kurumlarını bağlamaz.

diyelim iktisatın, aileyle bağlarının günden güne çetrefilleştiğinden yakınıyor, ailenin öbür fertleriyle arasında bir bünye uyuşmazlığından kuşkulaniyorsak, bakmamız gereken yer disiplinin kendi gelişimini de kapsayan ama yalnız bununla yetinmeyen bir karşılıklılıklar, ikilikler, karşıtlıklar ağı olsa gerek.

2. İktisatın Tarihleri

a.

Ondokuzuncu yüzyılda iktisatın iki önemli dönemeçten geçtiğini görüyoruz: İlk, Yeniçağ'ın merkantilistleri, onsekizinci yüzyılın fizyokratları ondokuzuncu yüzyıl başına gelindiğinde artık iyiden iyiye bir kenara itilmiş, bunların yerini Avrupa'nın hemen her köşesinde *siyasal iktisat* almıştır. İkinci dönemeç, bu kez siyasal iktisatın yüzyılın son çeyreğinde bir *marjinalist devrimle* tahtından indirilmesidir.

Fizyokratlar iktisatın insan yapısı bir *pozitif* düzen yerine doğanın düzenine tabi kılınması gerektiğini öne sürüyordu. Servetin kaynağı ülke hazinesindeki altın külçelerinde değil, üretimde, ağırlıklı olarak da (dahaca emekleyen bir sanayi sektöründen çok) tarımsal üretimde aranmalıydı.

Siyasal iktisat merkantilistlerle fizyokratların *servet* sorusunu öncelikle bir *değer* sorusuna dönüştürdü. Adam Smith emek, fiyatlar, toplumsal işbölümü, çeşitli piyasa düzenekleri, kişinin özçıkarı, dahası ülkelerarası iktisadi ilişkiler arasında kavranabilir, az çok ölçüye vurulabilir belirli bir düzenlilikten söz ediyor, birbirinden bağımsız gibi duran bu öğelerin aslında başı sonu belli tek bir disiplinin derdi olması gerektiğini söylüyordu. Bu konuların hemen tümü Ricardo'yla birlikte derli toplu bir klasik siyasal iktisat sisteminde yerini buldu: emeğe dayalı bir değer kuramı, gene bu temelde üretim, birikim, fiyat, rant, bölüşüm, büyüme kuramları, uluslararası ticarete 'karşılaştırmalı üstünlük' ilkesi. Malthusçuluğun, bir de Fransız liberallerinin kalıntılarını bir yana bırakırsak, 1848 devrimleri yaklaşırken Avrupa'nın mürekkep yalamışlarının *iktisattan* anladıkları aşağı yukarı böyle bir şeydi. Liberalizmin en ucunda yer alan Manchester Okulu iktisatçıları bile Ricardoculuğun genel ilkelerini benimsiyor, J. S. Mill İngiliz faydacılığını bu yeni temellere göre yeniden yontuyordu. Yalnız, iktisatın içinden bakıldığında Adam Smith ile Ricardo arasında görece sorunsuz bir geçişlilik varmış,

birinin yarım bıraktığını öteki tamamına erdirmiş gibi görünse de, bilim tarihi açısından durum hiç de öyle olmayabilir:

Klasik düşüncede ticaret ile mübadele servetin incelenmesinde vazgeçilmez bir dayanak oluştururken (üstelik, bu durum işbölümünü değiş-tokuş ölçütüne bağlayan Smith'in çözümlemesi için bile hala geçerlidir), Ricardo'dan sonra, mübadelenin olanaklılığı emeğe dayanır; dolayısıyla üretimin kuramı dolaşımın kuramından her zaman önde gelmelidir. (...) [Ricardo'nun emek-değer kuramı] süreğen bir tarihsel zamanın olanaklılığını ortaya koyar. Ricardo, değer yaratımını değer temsil edilirliliğinden ayırarak, iktisatın tarihe eklememesini sağlamıştır. 'Servet' öyle masanın üstüne konup hemencecik pay edilen, böylelikle bir eşdeğerlikler dizgesi oluşturan bir şey değildir; servet bir zaman sırasına göre örgütlenir, biriktirilir" (Foucault, 1973, ss.254-5).

Siyasal iktisatın bu iki kurucu düşünürü arasında üretimin mi, yoksa mübadelenin mi önde geldiği konusundaki ayrılık yirminci yüzyılda, özellikle de kapitalizmin doğuşuna ilişkin Marxçı, yeni-Marxçı araştırmalarda (Dobb-Sweezy, Brenner tartışmaları¹) sık sık gündeme gelmiştir. Ne var ki yukarıdaki yoruma göre bu ayrılık başka bir anlam içermekteydi: Adam Smith ile Ricardo bilginin kuruluşunu, olanaklılığını, koşullarını düzenleyen iki ayrı bilgikuramsal evrenin, Foucault'un deyişiyle, iki ardışık *epistemenin* iktisatçılarıydı. Kısaca söylemek gerekirse, iktisatta kendini ilk kez Ricardo ile gösteren *modern* episteme, insanın tarihsel varlık biçimlerini merkeze alıyor, insanı bilginin hem nesnesi, hem öznesi olarak sunuyordu. Durağan bir servet tasarımının değil, değişken bir süreç olarak *değerin* incelenmesine dayanan *modern* iktisat, demek *siyasal* iktisat, kendini 'ecdadından' iktisat kuramının içine tarihi, bunun da içine çalışan, üreten ya da girişimci insanı yedirerek ayırıyordu.

Marx "Anlatılan *senin* hikayendir" derken, anlattığı her şeyin aslında baştan sona 'yaşanmış' olduğunu, dolayısıyla 'yaşamışlarca bilinebilir olduğunu' da ileri sürmüyor muydu? Tarihsel gelişmenin belirli bir anında toplumsal bir ilişki biçimi olarak 'sermaye'nin üretimi, birikimi, dolaşımı, yeniden üretimi. Tarih konusundaki bu ondokuzuncu yüzyıl ısrarcılığının yalnızca Marx'la, Marxçılıkla ya da toplumculukla sınırlı kalmadığını belirtmeli. List'ten Schmöller'e, oradan Weber'e dek uzanan bütün bir Alman tarihsel iktisat geleneğini, bunun İngiltere'deki Toynbee, Cunningham gibi uzantılarını, dahası Comteçu pozitivizmin tarihsel ilerlemeciliğini Ricardoculukla harmanlayıp faydacı iktisata uyarlamaya çalışan J.S. Mill'i, Maine'i yabana atamayız.

¹ Bu tartışmalar için Hilton'a (1976), Brenner'a (1977), Aston ile Philpin'e (1987) bakınız.

Bugün toplum bilimleri diye bildiğimiz disiplinlerin ayrışıp palazlanmaya başladığı çağda, ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğine değin, iktisat tepeden tırnağa tarihe bulanmıştı. Marjinalist devrimle birlikte, bir zamanlar incelemekle yükümlü olduğuna inandığı tarihin bu kez çoğu yoruma göre ‘ideolojik’ tasarımlarını da yüklenmeye, kendi üzerinde taşımaya başlayacaktı. Bu yönemsel bir kopuşu da beraberinde getirecekti.

b.

Burada ondokuzuncu yüzyılın türlü tarih tasarımlarına eğilecek değiliz. Aynı biçimde, bu dönemin ateşli yöntem tartışmalarını, pozitivism içindeki farklı anlayışları, pozitivistler ile pozitivism karşıtları, yorumsamacılar, sonradan sonraya da gerçekçiler arasındaki uzlaşmazlıkları bir kenara bırakıyoruz. Çünkü yüzyıl sonlarına doğru iktisat toplum bilimlerinde, insan bilimlerinde ya da felsefede olup bitenlerle fazlaca hesaplaşma gereği duymayacak ölçüde kendi yağında kavrulmaya başladı, kendi dışındaki disiplinler karşısında bir çeşit ‘bağışıklığa’ kavuştu. Bu arada tarihle ilişkilerini de yeniden düzenlemiş bulundu.

Marjinalist devrim siyasal iktisatı ‘marjin’e itti; başlangıçta kuşkuyla karşılanırsa da otuz, kırk yıl gibi kısa bir süre içinde Avrupa’nın çoğu üniversitesinde, özellikle de İngiliz-Amerikan üniversitelerinde klasik siyasal iktisatı büyük ölçüde ıskartaya çıkardı, bunun yerine daha soyut kavramların daha somut araçlarla incelenmesini benimseyen yeni bir iktisat bilimi koydu. 1870’lerin ilk yarısında Walras, Jevons, Menger gibi iktisatçılar Ricardoculuğun tarihsel siyasal iktisat anlayışına bayrak açtı. Yeni iktisatçılık değerin oluşumunu, dolaşımını, bölüşümünü tarihsel süreçlerin birebir çözümlenmesiyle değil, her zaman, her yerde geçerli olduğu düşünülen kimi *davranışsal* varsayımlar yardımıyla anlamayı öngörüyordu. Kaynaklar her zaman, her yerde sınırlıydı. *Değer* denen şey ise bütünüyle *öznel* bir tasarımdı, dolayısıyla değere ilişkin her türlü çözümlenme iktisadi öznenin *faydayı ençoklaştırma* davranışından yola çıkmalıydı. Bu da ancak doğa bilimlerinde uygulanan matematiksel yöntemlerin iktisata en katı biçimde uyarlanmasıyla gerçekleştirilebilirdi. Değişkenlerin genelgeçer varsayımlar yoluyla denetim altında tutulabildiği, bir yandan da tümüyle matematiksel formüllelemeye vurulabildiği bu yeni iktisat mantığı, Walras’a da ayrı ayrı üretim, sermaye, para kuramlarından oluşan, azalan marjinal fayda yasası ile çoklu piyasalarda özgür rekabet

ilkesine dayanan bir *genel denge modeli* öne sürmenin kapılarını açtı. Gelgelelim ‘marjinalist devrim’in klasik siyasal iktisatı tam anlamıyla ‘aşması’ ancak yüzyılın son on yılında, Marshall’ın tüm bu davranışçı ilkeleri tek bir genel sistem altında toparlamasıyla mümkün olabilecekti. Kendini öbür toplum bilimlerinin tersine, ‘sağın bir bilim’ olarak ortaya koyan neoklasik iktisat işte buradan doğdu.

Köklerini marjinalistlerden alan neoklasik iktisatın kesintisiz bir gelişim gösterip kavramlarını, yöntemlerini bir çırpıda kabul ettirdiği söylenemez. Siyasal iktisatı yerinden etmesine etmişti, ama yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde bu yeni akıma karşı giderek artan bir hoşnutsuzluk, bir direnç başgösterdi. Neoklasik okula alternatif arayışları en keskin çözümünü elbette Keynes’in genel kuramında buldu. Ama bu sırada marjinalizmin ardılları da çeşitli kuramsal çıkışlarla (sözgelimi, Pareto’nun *optimalite* kavramlaştırmasıyla) neoklasik iktisatın çoğu gediklerini onarmış, öğretisini adamakıllı elden geçirmiş, kimi önermelerini disiplinin tümüne çoktan mal etmiş bulundu.

İktisadi çözümlene yönteminin neredeyse arkaik pozitivist temelleri bir tartışma noktası olmaktan artık çıkmıştı. Savaş sonrasında ekonometrinin gösterdiği hızlı gelişme, yöntemin bundan böyle disiplinin ana damarları arasındaki farklılıklardan biri olamayacağını da imliyordu: niceliksel incelemenin araçları değişse de genel kuralları az çok aynı ilkelere dayanıyordu. Aslına bakılırsa iktisat bir yönüyle bilim felsefesindeki gelişmeleri yaklaşık bir yüzyıl geriden izliyordu. Klasik siyasal iktisatın anladığı anlamda tarih ise iktisadi çözümlenmeden bir daha davet edilmemek üzere kapı dışarı edilmişti. Keynesçilik neoklasik okulun tek tek iktisadi tercihlerde kapitalist bir ruh arayan davranışçılığına önceleri pek pabuç bırakmasa da bu okulun getirdiği yenilikleri benimsemekten çekinmiyordu. Sonuçta, yüzyıl ortalarına gelindiğinde, iktisat artık önemli ölçüde kendi içine kapanmış, ‘kenetlenmiş’ durumdaydı. Hangi kavrama ne kadar ağırlık verileceği, hangi değişkenin hangi olguyu nereye dek açıklayabileceği konularında kıyasıya çekişen ama bilimsel yöntem ya da temel inceleme nesnelere açısından birbirinden fazlaca ayrılmayan, böylelikle bir biresime ulaştırılması çok da güç olmayan iki ana akım ile bunların çevresindeki daha küçük akımlarca temsil ediliyordu. Bir bakıma, iktisatta diğer toplum bilimlerine oranla daha düzenli bir kargaşa ortamı hüküm sürüyordu.

c.

İktisatın bugün bile böylesine düzenli, disiplinin yapı taşlarına dönük yaklaşımsal ayrılıklardan böylesine uzak görünmesinin temelinde ‘denge’, ‘optimizasyon’ gibi kavramlarının birleştiriciliği yatıyor. Keynesçilik artık ‘yeni-Keynesçilik’ adı altında işleyen neoklasik-Keynesçi bireşimin piyasaların bir dış etki olmadan dengeye geleceği yorumuyla tanınıyor. Bugün yeni-Keynesçi okul diğerlerinden yöntemiyle değil, fiyatların, ücretlerin değişim hızı konusuna farklı yaklaşımıyla ayrılıyor. Üstelik gerek neoklasik, gerek yeni-Keynesçi iktisatçılar Lucas’ın (1976) eleştirisinden bu yana makroiktisatın *mikro* temellerden inşa edilmesi gerektiğinde uzlaşıyorlar. Dolayısıyla iki ana ilke, demek fayda optimizasyonu ile uğraşan rasyonel aktör ile dengede olan piyasalar, bugünkü iktisatın ‘ortodoksisini’ tanımlıyor.

İktisat tarihi içindeki bu kısa gezinti bize disiplinin genel gelişim evreleri üzerine önemli ipuçları sunmanın yanında, kuramsal karşıtlıkların nasıl çözüldüğünü de gösteriyor. Bir kere, iktisat kuramları somut çözümlerle sınanmaya, tanıtılmaya ya da yanlışlanmaya elvermekle, başlangıçta yaklaşımlar arasında daha keskin geçişlere olanak sağlıyordu. Ancak, belirli temel konularda yanlışlara düzeltile bir uyulama sağlandıktan sonra, kimi kavramların, kavramlararası ilişkilerin kemikleşmesi, bir çeşit dogma haline gelmesi de kolaylaşmış oldu. İkinci olarak, iktisatın kendini bu biçimde derleyip toplamış olması kendi çelişkilerinin, açmazlarının, kör noktalarının öteki toplum bilimlerce ‘gösterilebilmesinin’ önünü tıkadı. İktisatı iktisatçının araçlarını kullanmaksızın eleştirmek güçleşti, bu da disipline yeri geldiğinde bir tür ‘haksız rekabet’ imkanı sağladı. Üçüncüsü, dıştan eleştirilere kendini büyük oranda kapamış bir iktisat asal inceleme alanına girmeyen konularda da at oynatabilir hale geldi. Bunların tümüne ileride yeri geldikçe değineceğiz. Ama öncelikle iktisatın gelip dayandığı ortodoksiyi biraz daha açmaya çalışacağız.

3. Ortodoks bir İktisat

Bugün iktisat öbür toplum bilimlerinden, inceleme nesnesinin farklılığı yanında, kullandığı araçların doğasıyla, bu araçların inceleme nesnesini nasıl koşulladığıyla da ayrılıyor. İktisat artık insanların seçimleriyle ilgilenen, bu seçimleri bir optimizasyon

sorusunun çözümü olarak anlamaya çalışan bir disiplin. Bu haliyle içinde yalnızca belirli işlere yarayacak aletlerin bulundurulduğu bir ‘alet kutusu’. Aşağıda bu alet kutusunun üç vazgeçilmezine biraz daha yakından bakıyoruz: optimizasyon, denge, matematik.

a.

Ayşe Buğra’nın (1995) Polanyi (1957) ile Schumpeter’e (1954) göndermelerle dile getirdiği üzere, eski Yunan düşünürlerinin bugün anladığımız biçimiyle iktisata pek bir katkı sağlayamaması, ‘iktisat bilimi’nin bugün gözümüze pek basit, sıradan görünen yasalarını ortaya sürmek için bile sanayi devrimini, kapitalizmin en azından Avrupa’da kök salmasını beklemesi bir rastlantı değil. İktisat gerçekten de yalnızca kapitalist kurumların gelişimiyle birlikte düşünülebilecek bir insan tasarımıyla yola çıkıyor. Anamlı bir bilimsel çözümleme için belirli bir kurumsal dokunun varlığını şart koşuyor. Standart bir tanıma göre, verili bir çerçevede (kıt kaynaklara, belli bir hukuk düzenine tabi olarak) faydayı ençoklaştırmaya çalışan insanın seçimlerini, bu seçimlerin iktisadi sonuçlarını inceliyor.

Yukarıdaki tanımın belirleyici kavramı, ‘fayda’ gibi yer yer bulanık bir terim değil, daha somut bir davranış kalıbına karşılık gelen *ençoklaştırma*. İktisatçı kısıtları, arzuları verili kabul edip ençoklaştırma sorununun nasıl çözüldüğünü dert edinir. Burada bütçe ya da kullanılabilir arazi benzeri maddi kısıtlar çoğu kez kolaylıkla gözlemlenebilir, ama arzuların, ‘fayda fonksiyonun’ tam olarak bilinemeysi iktisatçı için önemli bir engeldir. İktisatçılar bu sorunu, büyük ölçüde, ‘içe bakış’ ve ‘tersine mühendislik’ yöntemlerinin kombinasyonlarıyla çözebildiler.

İçe bakış iktisatçının kendi tercihlerinden yola çıkarak genel insan tercihlerine ‘ulaşması’dır. Bu çeşit bir akıl yürütme iktisatın pozitivist temellerine aykırı gibi görünse de davranışın altında yatan güdülerin belirlenmesi, en azından kestirilmesi zorunluluğu iktisatın birçok alanında içe bakışın yaygın kullanımını gerektirdi.

Tersine mühendislik ise biraz daha iktisata özgü, iktisatın diğer toplum bilimlerinden nerede ayrıldığını gösterir bir yaklaşım. İktisadi davranışın bir ençoklaştırma sorununun sonucu olduğundan artık emin olan, bunu neredeyse aksiyomatik olarak kabul eden iktisatçı “Hangi tercihler gördüğüm bu sonucun bir ençoklaştırma sorununun optimal çözümü olarak ortaya çıkmasını sağladı?” diye sorar.

Söz gelişi, alışılğıeldik fayda fonksiyonlarından yola çıkan çalışmaların harcama ve tasarruf kalıplarıını açıklamakta zorlanmaları ‘bağımlılık’ (örneğin Campbell ile Cochrane, 1999) içeren tercihlerin iktisat yazınına girmesine yol açmıştır. Benzer biçimde, merkez bankalarının faizleri küçük oranlarda sık sık değıştirmek yerine seyrek ama büyücek müdahalelerde bulunmaları Orphanides ile Wilcox’u (1996) “Hangi tercihlere sahip merkez bankacısı böyle davranır?” sorusunu sormaya itmiş, buradan da “oportünist merkez bankacısı” kavramı doğmuştur.

Fayda optimizasyonuna yönelen aktörün iktisat için neden bunca önemli olduğunu anlamak için çağdaşımız bir iktisatçının okyanusun ortasında, dünyadan kopuk iki adaya yolunun düştüğünü, buralarda daha önce hiç görmediğı türden bir iktisadi düzenle karşılaştığını varsayalım. Diyelim, her iki adada da yalnızca uzun boylular çalışıyor, kısa boylular ise adadaki üretim araçlarının sahipleri olarak düşünülüyor, yan gelip yatıyor. Birinci adada üretimden ancak yaşamalarına yetecek kadar pay alan uzun boylular ürünün kime gittiğine bakmaksızın canla başla çalışacaklarını, adalarında adetin böyle olduğunu belirtiyor, kısa boylular da kimin çalışacağını, kimin ne kadar tüketeceğini akıllarına bile getirmediklerini, yüzyıllardır aynı şekilde yaşayıp gittiklerini söylüyor. Oysa ikinci adada üretimden aynı miktarda pay alan uzun boylular hallerinden hiç memnun değil. Ürettiklerinin çoğuna el konması artık canlarına yetmiş, o yüzden de son sıralarda pek fazla çalışmaya gerek görmüyor, işleri boyuna savsaklıyorlar. Kısa boylular ise uzun boyluların neden eskisi kadar çok çalışmadıklarına bir türlü akıl erdiremiyorlar.

Birinci adadaki üretim/bölüşüm ilişkilerinin iktisatçının *bugünkü* araçlarıyla incelenmesi güçtür. Buradaki iktisadi ilişki adadaki toplumsal yapının dolaysız bir türevidir, dolayısıyla da bugün iktisatçıların ‘anlayabildikleri’ anlamda bir iktisadi ilişki sayılmaz. İktisadi sonuçları olan davranışlar alternatifleri tartan bir seçim sonucunda değil, salt toplumsal uyulaşımın gereğı ortaya çıkmaktadır.

İkinci adadaki iktisadi yapı ise iktisadi çözümlemeye elverişlidir. Uzun boylular içinde buldukları üretim ilişkisinde (ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar üretimden ancak yaşamalarına yetecek kadar pay aldıkları durumda) çok fazla çalışmamayı *seçmektedirler*. İktisatçı bundan yola çıkarak, diyelim, uzun boyluların çalışmayı sevmedikleri, kısa boylular gibi tüketimi sevdikleri, bu yüzden de çalışmalarını için bir

karşılık (tüketim) gerektiği sonucuna varabilir. Bundan hareketle bu adada üretimi ya da refahı artıracak bir bölüşüm düzeneği de geliştirebilir.

Görüldüğü gibi, faydayı ençoklaştırma güdüsünden kaynaklanan kararların, bunların ekonomik sonuçlarının incelenmesinde çağdaş iktisatın araçları kullanılabilir, kullanılmalıdır. Gerçi iktisadi çözümlemenin uygulanabilirliği yer, zaman bakımından sabit bir toplumsal bağlamı işaret etmek zorunda da değildir. Örneğin çocuk sahibi olmak binlerce yıl rasyonaliteden, optimaliteden bağımsız, bunların *dışında* bir kararken bugün Avrupa'nın azalan nüfusunu anlamakta iktisadi açıklamalar kabul görüyor, insanları çocuk sahibi olmaya özendirmek için bu kez iktisadi araçlara (vergi indirimleri gibi) başvuruluyor. Bugün asıl önemli olan hangi kararların, hangi yapıların iktisadi incelemeye uygun olduğunu anlayabilmektir. İktisatın toplum bilimsel yönü işte tam burada ağır basmakta.

b.

İktisattaki kullanımı artık kanıksanmış başka bir vaz geçilmez kavram olan *denge* ise, *optimalitenin* tersine, zaman içinde farklı farklı anlamlara bürünmüştür. Fritz Machlup ta 1958'de 'denge'nin kullanımındaki kargaşadan yakınıyordu. Başlangıçta piyasaların 'temizlenmesi' temelinde tanımlanan denge, faydanın ençoklaştırılması güdüsüyle hareket eden aktörlere dayalı serbest piyasaların –belli varsayımlar altında- bir dış etki olmaksızın da dengeye erişeceğinin anlatılabildiği, daha sonraları matematiksel olarak da gösterilebildiği için anlamlıydı. Birinci refah kuramının serbest piyasa dengesinin Pareto optimal olduğunu göstermesi ise dengeyi iyice kıymete bindirdi. İşsizlik gibi sevimsiz olgular dengedışı olarak düşünülüyordu. Keynes'in önemli bir katkısı bu dengedışılığın uzun bir süre devam edebileceğini söylemesi oldu. Belli koşullar altında piyasalar kendi başlarına istenen denge durumuna gelmeyebiliyorlardı.

Bugünkü kullanımında ise denge arz ile talebin eşitlenmesinden, piyasaların temizlenmesinden çıkıp doğa bilimlerindeki daha yakın bir anlam kazandı. Denge, modeldeki değişkenlerin dışarıdan bir etkiye maruz kalmadıkça değişmeyecekleri durum oldu. Böylelikle bir zamanlar dengedışılığın kör göze parmak örneği olan kredi tayinlaması, 'dengede kredi tayinlaması' (Stiglitz ve Weiss, 1981) olarak işlenmeye başladı. Oyun kuramındaki denge kavramları da bu şekildedir.

Bu yeni, daha geniş denge anlayışı iktisadi okulların da yakınlaşmasına yol açtı. Artık hemen bütün makroiktisadi modeller dinamik genel denge modellerinden mürekkep. Neoklasik iktisat ile yeni-Keynesçi yaklaşımların paylaştığı bu modelleme biçimi iktisat piyasaların birbirleriyle her an uyumlu olduğu bir dengedeymiş gibi incelemeye dayanıyor. Genel dengenin bu kapsayıcılığıyla, Keynesçi modeller artık derin bir yöntemsel farklılıktan çok, fiyatların yavaş değişmesinden kaynaklanan etkinlik kaybının iktisadi politikalarla, çoğu zaman da para politikalarıyla giderilebileceğini savunmalarıyla tanınıyorlar.

c.

Yüzeysel bir bakışla, çağdaş iktisatı diğer toplum bilimlerinden en açık biçimde modellemeye, matematikselleşmeye düşkünlüğü ayırıyor. Her bilme alanı gibi iktisat da her şeyi birden anlamaya, açıklamaya kalkışmak yerine genelgeçer soyutlamalara yöneliyor. Ama iktisat bilgi nesnesini modeller aracılığıyla soyutluyor, matematik denklemler yoluyla dile getiriyor.

İktisatın matematiğe öteki toplum bilimlerinden daha yatkın olmasının nedeni dengenin, optimizasyonun ‘tanım gereği’ matematiksel kavramlar olmasıdır. Uğraştığı alan bakımından da iktisat nicel çözümlenmeye daha bir elverişlidir. Fiyatlar, miktarlar, tüketim alışkanlıkları, tüm bunların arasındaki ilişkiler en ‘temiz’ haliyle matematik yoluyla gösterilebiliyor. İlk marjinalistler iktisatın matematiğe *meçbur* olduğunu öne sürerken işte tam bu noktaya parmak basmışlardır:

Ahlak bilimlerinin herhangi bir dalına matematiğin yöntemlerini, dilini taşımaya yönelik çabalar büyük bir önyargıyla karşılanıyor. Görünüşe göre pek çokları matematiksel yöntemin esas uygulama alanının fizik bilimleri olduğunu, ahlak bilimlerinin ne idüğü bence meçhul başka bazı yöntemler gerektirdiğini düşünüyor. Oysa benim İktisat kuramımın özelliği salt matematiksel olmasıdır. (...) Bence bilimimizin matematiksel olması şart; çünkü, en basitinden, niceliklerle uğraşılıyor. Ele alınan şeylerin büyüklük açısından *az* ya da *çok* olduğu her yerde yasaların, ilişkilerin doğası da matematiksel olmak zorundadır. (Jevons, 1871, ss.3-4).

Bu noktada Jevons’a biraz olsun hak vermemek mümkün mü? Nicel ‘şey’ leri birbirine bağlamak için denklem yazmak etkin bir yol. İktisatta model ile bağlantılı çok önemli başka bir kavramı, dengeyi örnek alalım. Üretim fiyatın bir fonksiyonu, tüketim de fiyatın bir fonksiyonu ise *denge fiyatı* bu iki denklemi birden sağlayan fiyat olmalı.

Bunları anlatmak için iki denklem yazıp çözmek sayfalarca yazı yazmaktan daha kolay, daha ‘temiz’. Üstelik daha sağlam bir soyutlama sağlıyor, karmaşık bir çözümlemenin ardışık aşamalarını sunmayı, dile getirmeyi kolaylaştırıyor.

Burada iki önemli sorundan söz açabiliriz: Öncelikle, iktisatın matematikselleşmesi başlangıçta bir yöntem değişikliğinden ileri gelse de, diğer toplum bilimleriyle olan ilişkisi bakımından bir *dil* değişikliğini beraberinde getiriyor. Yalnız, ‘bilim ilerledikçe’ kavramlar da karmaşıklaşıyor, bu kez kullanılan dil iyiden iyiye ağırlaşıyor. Sonuçta iktisatçı olmayanlar iktisatçıların ne dediğini anlamamaya başlıyor, iktisat kendi dışındaki toplum bilimlerini besleyemez hale geliyor.

Matematiğin iktisata girişinin bir başka yan etkisi ise bu sayıdaki kimi makalelerde de değinilen ‘function following form’ sorunu. Matematiksel olarak ele gelmeyen kavramlar, kaygılar, modellenemeyen sorular iktisatın çalışma alanının dışında kalıyor, ya da Haldun Özaktaş’ın, Erinç Yeldan’ın bu sayıdaki yazılarında belirttikleri gibi, bu tür kavramlar modellenebilecek boya indirilip öyle kullanılıyor. Buradaki sorun, adı geçen yazarların da vurguladıkları üzere, iktisatın yönteminin şu ya da bu olmasından çok, yönteminin başka yaklaşımları boğmaya eğilimli olmasıdır.

4. İçeridekiler, Dışarıdakiler

İktisatın kendi bütünlüğünü bu çeşit bir ortodoksi aracılığıyla kurması aynı zamanda neyin tam olarak içeride kalıp neyin dışarıda yer alacağını yeniden tanımlamış oldu. Böylece eskiden iktisat sayılan, sayılabilecek kimi okullar, yaklaşımlar, gelenekler kendilerini bir anda ‘yeni iktisat’ın surlarının dışında eşelenir buldular, iktisatın kapılarından kolay kolay geçemez oldular. Öbür yanda ise ortodoksiye bağlı kimi iktisatçılar göze ilk bakışta ‘iktisat’ gibi görünmeyen işlere yöneldiler, iktisatı diğer toplum bilimlerinin geleneksel konularına doğru geliştirdiler. İçeridelik-dışarıdalık sorununu irdelemeye bu ikincilerden başlıyoruz.

a.

İktisatın içsel tutarlılığının, matematiğin ‘büyüsüne’ kapılıp kendini mühendisliğe vererek toplum bilimciliği ihmal eden iktisatçı, insanın bütün iktisadi

davranışlarının bir optimizasyon probleminin çözümünden kaynaklandığını düşünür, daha yola çıkmazdan önce bunu peşinen kabul ederse, baktığı her yerde bu inancını totolojik olarak doğrulayabilecektir. Yukarıdaki ada örneğine dönecek olursak, birinci adada uzun boyluların kısa boyluların tüketiminden fayda elde ettiklerini, asıl bu yüzden canla başla çalıştıklarını öne sürmek saçma da olsa, bu sav iktisatçının gözlemlediği somut insan davranışı ile örtüşebilir. Tercihleri alabildiğine geniş düşünüp optimizasyon ilkesinden ödün vermeksizin de insan davranışlarını rasyonel seçimlere dayandırmak mümkündür.

İktisadi davranışı dar tanımlara dayalı çıkarların ençoklaştırılması diye görmenin bizi pek bir yere götürmeyeceği en azından J. S. Mill'den bu yana belliydi. İnsanların dar tanımıyla kendi çıkarlarını, tüketimlerini ençoklaştırmaya uğraştıklarını varsaymak belli bazı iktisadi davranışları açıklasa da bu anlayışın sınırlarına çabucak varıldı. Örneğin insanların çocuklarına miras bırakmalarının bu çerçevede anlaşılabilmesi tercihlerle ilişkin varsayımların insanların çocuklarının tüketimini de kendilerinininkine eşdeğer tutmaları yönünde değişmesine neden oldu.² Bu bakımdan, fayda kavramının bir parça geniş ele alınmasının iktisadi çözümlemeyi daha makul hale getirdiğini söylemek yanlış olmaz. Gelgelelim tanımın genişlemesi, rasyonel seçim modellerinin bağlamdan kopuk bir biçimde akla gelen her konuya uygulanması gibi bir tuhaflığı da doğurmuştur.

İnsanın tüm *iktisadi* davranışlarının temelinde rasyonel bir seçim yattığını varsaymaktan bir sonraki adım, insanın *tüm* davranışlarının temelinde rasyonel bir seçim yattığını varsaymaktır. Bu açıdan bakıldığında, insanın kısıtlı bütçesini türlü malların, hizmetlerin edinimi arasında pay etmesi ile kısıtlı vaktini çocuğuna bakmakla maç izlemek arasında pay etmesi aynı tür bir davranışı niteler. Her iki dağılıma karar vermek için de bir optimizasyon probleminin çözümü gerekmektedir. İktisatçıların ellerindeki araçları böylelikle tüm insan davranışlarına uygulayabileceklerinin ayırdına varmalarıyla birlikte iktisat artık gerçekten ilgilendiği konu ile değil, konuyu çözümleme yordamıyla tanımlanır hale gelmiştir.

Rasyonel seçimler konusunda hızını alamayan iktisatçıların bu çözümlemeyi yakaladıkları her konuya uygulamaları iktisatın hem içinden, hem dışından nicedir

² Bugünkü sonsuz dönemli makroekonomik modellerin temelinde bu varsayım yatar. Öte yandan mirası çocuk ile ebeveyn arasında bir sözleşme, çocuğun ebeveynine yaşlılığında bakmasının ödülü olarak gören modeller de iktisat yazınından elbette eksik olmamıştır. (Örneğin Bernheim, Shleifer ile Summers, 1985)

eleştiriliyor. Neoklasik iktisatın bir zamanlar ıskartaya çıkardığı siyasal iktisat bu kez ‘pozitif siyasal iktisat’ adıyla yeniden karşımıza çıkıyor, ama artık iktisatın siyasetiyle değil, siyasal süreçlerin iktisadi çözümüyle ilgileniyor. Örneğin bürokratların amaçlarının kurum bütçelerini ençoklaştırmak olduğu öncülünden yola çıkan ünlü çalışmasıyla Niskanen (1968) bürokrasinin iktisadi araçlarla incelenmesinin kapısını açmıştır. Daha yakınlarda, iktisatın saygın dergilerinden *Quarterly Journal of Economics*’te yayımlanan bir makalede Osborne ile Slivinski (1996) değişik seçim sistemlerinde hangi tercihlere sahip insanların aday olacağını, hangi niteliklere sahip adayların kazanacağını rasyonel seçim araçlarını kullanarak inceliyorlar.

İşin ilginç yanı, iktisatçıların gerçekte siyasal süreçleri incelemek üzere kullandıkları rasyonel seçim kuramına dayalı araçların siyaset bilimcilerden de rağbet görmesi. Dahası, ‘pozitif siyaset kuramı’ özellikle 1990’lar boyunca ABD’de siyaset biliminin egemen öğretisi olma yolunda hızla yayıldı. Kendilerini iktisatçı değil siyaset bilimci olarak tanımlayanlar da artık iktisadi araçları kullanmayı meşru kabul ediyorlar.

İktisatçıların el attıkları bir başka disiplin de hukuk. Rekabet hukuku gibi iktisatla doğası gereği zaten iç içe olan alanlar bir yana, iktisatçılar, örneğin, ceza hukuku konularına da kafa yoruyorlar. Block ile Heineke’nin ‘Suç İşleme Seçiminin Emek Teorisiyle Analizi’ (1975) başlıklı makaleleri bunun ilk örneklerinden biri (vurgu bizim). Uluslararası ilişkiler de oyun kuramının araçlarıyla incelenmeye zaten oldum olası yatkın. Soğuk savaş sırasındaki caydırıcılığın incelenmesinde bu işler, bekleneceği gibi, gemi azıyla aldı (mesela John, Pecchenino ve Schreft, 1993).

İnsan Davranışına İktisadi Yaklaşım (1976) adlı kitabıyla rasyonel seçim kuramının akla gelen her konuya uygulanması işinde gerçekten çığır açan (ve bu marifetiyle bir de Nobel alan) Becker’den sonra birçok iktisatçı sözgelimi evliliği rasyonel bir arama sürecinin denge sonucu olarak ortaya koyan modellerle (Chiappori ile Weiss, 2000) ya da ultra-ortodoks Yahudilerin doğru dürüst bir işte çalışmak yerine neden sabah akşam dinsel metinlerle yatıp kalktıklarının iktisadi çözümü (Berman, 2000) gibi ‘eğlenceli’ işlerle uğraşıyorlar.

Bunlar kimi zaman gerçekten yeni bir bakış açısı sunuyor, belli konulardaki kavrayışımızı derinleştiriyor, ama çokluk pek de bir işe yaramıyorlar. Gerçi böyle nafile işlere gönül vermek suç sayılmaz. Aslında gösterilen tepkinin kaynağında ‘bir kısım’

iktisatçının, bir de iktisatçı olmayan ‘bir kısım’ siyasetçinin, siyaset bilimcinin ya da toplumbilimcinin bu tür işleri gereğinden fazla ciddiye almaları, iktisatın yordamlarıyla, hele hele matematik kullanılarak ortaya sürülen araştırmaların toplum bilimlerinin kefesinde tartmaya yer bırakmayacak ölçüde ‘bilimsel’, daha en başından ‘doğru’, özellikle de öteki toplum bilimlerinin aynı konularda ortaya koyduğu çözümlerden ilkece daha ‘muteber’ olduğuna inanmaları yatıyor. Yanlış.

b.

Öyleyse iktisat kendini belirli bir ortodoksiye bağladığında bile kimi iktisatçılar disiplinin sınırlarını konuca başka başka toplum bilimlerine doğru ‘sündürmekten’, kimi siyaset bilimciler, toplumbilimciler ise kendi inceleme nesnelerini iktisatın yordamlarıyla çözümlenmeye kalkışmaktan geri durmuyor. Bir de eskiden ‘içerideyken’ ortodoksiyle yıldızı barışmadığı için ‘dışarıda’ kalan ya da eskiden olsa kendine ‘içeride’ yer bulabilecekken bugün pek de iktisattan sayılmayan okullar, gelenekler var. Bu bölümde bunlardan üçüne kısaca değineceğiz: siyasal iktisat; uluslararası siyasal iktisat; kalkınma araştırmaları.

Siyasal iktisatı en geniş sınırlarıyla düşünüyoruz: ‘eski’ kurumsal iktisat (Schmöller); Amerikan kurumsalcıları (Veblen, Galbraith); evrimci iktisat (Schumpeter); Cambridge Keynesçileri (Robinson, Sraffa, Kaldor); Polanyi; Kalecki; Marxçı, yeni-Marxçı iktisat (Kautsky, Dobb, Sweezy, Baran, Mandel). Daha yenilerde ‘analitik Marxçılık’ (Roemer, Elster, [bir zamanlar] Przeworski); Fransız ‘düzenleme’ okulu (Aglietta, Boyer, Lipietz); Amerikan ‘toplumsal birikim yapıları’ okulu (Bowles, Gintis, Gordon). Bu geleneklerin, okulların birçoğu toplumculuğa eğilimli görünse de bunların tümünü birbirine bağlayan bir kavram dizisinden, bilgikuramsal ya da siyasal konumdan söz edemeyiz. Ama bunların tümünün birden iktisatın gerçek heterodoksisini oluşturduklarını söyleyebiliriz.

Heterodoks iktisatın iki önemli niteliği var: Öncelikle, bu yaklaşımlar neoklasik iktisatın yüklendiği davranışçı varsayımlara geleneksel olarak karşı çıkıyorlar. Daha doğrusu, köklerini sözkonusu varsayımların dahaca dolaşımında olmadığı bir çağda iktisatın tahtında oturan siyasal iktisatın farklı kollarına, kıta Avrupası’nın tarihsel iktisat geleneğine, Ricardoculuğun yeni yorumlarına ya da Marxçılığa dayandırdıkları için böyle

davranışçı öğeler kendi kavrayışlarına zaten yabancı. Dolayısıyla yukarıda andığımız okullar aslında ‘pozitif’ olmayan, neoklasik-öncesi siyasal iktisatın birinci, ikinci, üçüncü kuşak doğal mirasçıları sayılabilir. Öyleyse üzerinde düşünüp taşınarak değil kendiliğinden gelişmiş, kendini ortodoksiyle ters düşmekliğine göre tanımlamamış bir heterodoksiden söz ediyoruz. Heterodoksinin ikinci ayağı ise ortodoks iktisatın indirgemeciliği karşısında bu okulların gene bağlı buldukları gelenekler uyarınca daha ‘bütünsel’, daha tarihsel çözümler önermelerine dayanıyor. Heterodoks okullar iktisatı iktisatdışı toplumsal süreçlerden, güçlerden ayrı bir etkinlik alanı olarak *anlamamak* ilkesi üzerine kurulu. Bu yüzden de ortodoks iktisatın toplum bilimlerinin geri kalanıyla zaman içinde etkileşimi birçok durumda ne kadar ‘dışarıdan’ sonuçlar doğuruyorsa, heterodoks iktisatın bütünsel yaklaşımları da öbür toplum bilimlerini o kadar ‘içeriden’ ilgilendiriyor. *Öteki* iktisat, iktisat ile diğer toplum bilimlerinin bir bileşkesini içinde barındırıyor. Sözelimi kültür araştırmalarının önemli konularından ‘tüketim kuramı’ çoğunlukla Veblen’den başlatılıyor (Banta 1993); ileri kapitalizmin kurumsal yapılarını inceleyen çalışmalar genellikle Polanyi ile Schumpeter’i temel alıyor (Hollingsworth ile Boyer, 1997); kentsel siyasetin, devlet kuramının kimi alanlarında Fransız ‘düzenleme’ okulunun Fordizm/post-Fordizm çözümlerine özel bir ağırlık veriliyor (Delorme, 1984; Esser ile Hirsch 1989; Jessop, 1994; Peck ile Tickell 1995).

Ortodoks olmayan iktisat okullarının toplum bilimleri açısından ‘iş görürlüğü’ kimi inceleme alanlarının kendini sağlamlaştırmasına, dahası yeni altdisiplinlerin doğuşuna da kapı araladı. ‘Uluslararası siyasal iktisat’ son otuz yılda kendini uluslararası ilişkilerin bir altdisiplini olarak kabul ettirdi. Gelgelelim ‘yatağını derinleştirirken’, genellikle sabit olduğu varsayılan bir toplumsal doku ile iktisadi aktörün optimizasyon güdülerini arasında kurulan denklemlerde ısrar eden, tarihdışı bir iktisat kavrayışından elbette fazlaca beslenemeyecekti. Böylelikle uluslararası siyasal iktisat gerek liberal, gerek eleştirel akımlarını kurarken eski siyasal iktisat geleneğine, yeni-Ricardocuğa, tarihsel iktisata, Marxçılığa, Polanyi’ye yaslanmak gereği duydu. Uluslararası ticaretin, finansın, sermaye hareketlerinin, uluslararası iktisat düzenlerinin başka toplum bilimlerinde uzmanlaşmışlarca da ‘kullanılabilir’ kuramlarını işte çoğunlukla buralardan devşirdi (Ruggie, 1982; Keohane, 1984; Gilpin, 1987; Cox, 1987).

Toplumsal gelişmişlik-azgelişmişlik konularına eğilen ‘kalkınma araştırmaları’ da yüzyılın ikinci yarısında iktisadi çözümlemelere şiddetle ihtiyaç duydu. Ne var ki iktisatın salt bu işe adanmış, üstelik neoklasik iktisatla bağları pek de güçlü olmayan altdisiplini ‘kalkınma iktisatı’ bu ihtiyacı ancak bir yere değin karşılayabildi (Myrdal, 1964; Hirschman, 1981). 1960’lardan başlayarak Üçüncü Dünyacı, ‘bağımlılıkçı’ iktisatçılar (Prebisch, Frank, Wallerstein, Samir Amin) uluslararası siyasal iktisat yazınına da girmiş yeni, daha bütünsel kuramlar ortaya sürdüler. Bu kuramların etkisi 1980’lere gelindiğinde epeyce zayıfladı, bunların yerini doldurmaya kalkışan ortodoks neoliberal iktisat reçeteleri ise (uluslararası mali kuruluşların vargüçleriyle ittirmelerine karşın) kalkınma araştırmacılarını pek doyurmadı (Biersteker 1992), zaten sonunda da iflas bayrağını çekti (Gore, 2000). Bugün bu alanda tek başına egemen bir iktisadi çözümleme paradigmasından söz edilemese bile, araştırmacılar arasında genel eğilimin gene en geniş anlatımıyla siyasal iktisattan, tarihsel incelemeyi öne çıkaran çalışmalardan medet ummak olduğu söylenebilir.

5. Sonuç

Karşımızda ana hatlarıyla şöyle bir resim duruyor: Kendi disiplinsel sorunlarını büyük oranda çözmüş, ilgi alanını genel olarak denge, optimizasyon gibi soruların matematiksel yöntemler aracılığıyla çözümüne indirgemiş bir iktisatçılık öteki toplum bilimleriyle ilişkilerinde burnu alabildiğine havada bir tutum sergiliyor, üstelik bir konuya el attığında öbür toplum bilimlerini trenden itebiliyor. İktisatın bu ortodoksisinin bir biçimde dışında kalmış eski iktisat geleneklerinin çağdaş uzantıları ise toplum bilimlerinin geri kalanıyla etkin bir dirsek temasını sürdürüyor, kendi dışındaki disiplinlerle daha rahat, verimli alışverişe girebiliyor. İşlerin bu minval üzere oluşu bir olumsuzluğun sonucu olarak da görülebilir, belirli ideolojik tercihlerin, süreçlerin sonucu olarak da. Her halükarda durumun pek parlak görünmediğini söylemeye gerek yok.

Öyleyse bugün gelip dayandığı yerde ‘ortodoks iktisatı’ tüm kavramları, yordamlarıyla birlikte olduğu gibi çöpe atmayı, bunların yerine heterodoks iktisatçılığın kavramlarını, yordamlarını geçirmeyi mi önermeliyiz? Hayır.

İktisat rasyonel seçim varsayımından yola çıkarak insanın iktisadi seçimlerini çözümlüyor. Dolayısıyla bu çözümlenme bu seçimlerin gerçekten seçim olduğu, rasyonel bir sürecin sonucu olduğu durumlarda anlamlıdır. Toplum bilimlerinde disiplinlerarası incelemelerin faydası da tam burada, işe uygun aletin hangisi olduğunu anlamaya yardımcı oluşunda ortaya çıkıyor. Çoğu konuyu hakkıyla ele almak için birden çok alete gerek duyuluyor.

İktisat kendine toplumsal evrenin modellemeye, matematiksel incelemeye eşverişli kısmını ilgi alanı seçerek yola çıkmıştı, araçları da amacına az çok uygundu. Ne var ki rasyonel davranış savı iktisadi seçimleri açıklamada epeyce yol kat ettikten sonra bu kez kendi mantıksal sınırlarını da zorlamaya başladı, bu çeşit bir çözümlenmenin yalnızca iktisadi değil, bütün insan davranışlarına uygulanmasına kapı araladı. Bunun ‘eksik’ olduğu, insan davranışının birçok yönünü gözden kaçırdığı doğru olmakla birlikte toplum bilimlerini muhakkak yoksullaştırdığı, tavsattığı öne sürülemez. Karmaşık kavramlara tek bir gözlükle bakılamaz. Bir bakış açısı, bir görme aygıtı olarak iktisat, diğerlerini ilkece dışlamadığı sürece, görüşümüzü bozmaz, keskinleştirir. İktisatın araçlarına, kavrayışına vakıf olmayan toplum bilimcilerin iktisadi çözümlenmeye hiç aldırış etmemeleri Marx’ın kemiklerini sızım sızım sızlattığı gibi, iktisatçılara atfedilen ezberden reçete yazma hastalığının bu kez öbür toplum bilimlerinde nüksetmesine de yol açabiliyor. Deniz Özesmi’nin bu sayıda yer alan, ‘Güneydoğu’daki ortakçılık feodal toplumsal yapının düz bir sonucu değil, iktisadi saiklerin bir ürünüdür’ diyen yazısı iktisadi çözümlenmenin toplumbilimsel araştırma için ‘verimli’ kullanımının çok güzel bir örneği.

İktisatın matematikselleşmesinin yarattığı önemli bir sıkıntı, alanı içine kapanık, derdini anlatamaz hale getirmesi, böylece farklı disiplinlerin belirli konularda birlikte çalışmasını sekteye uğratmasıdır. Burada “Fizikçilerin de yaptığını kimse anlamıyor” denip işin içinden çıkılmaz — kaldı ki fizikçiler relativite, kara delikler gibi konuları bile bunlara ilgi duyan orta zekalı bir vatandaşın anlayabileceği dilde anlatabiliyorlar. ‘Normal’ bir insanın hayatı fizikteki son gelişmeleri anlamasına bağlı değil, bununla değişmiyor; üstelik insanın fizik yasalarına fazlaca bir etkisi de yok. Oysa iktisatın fizik gibi ‘dışsal’ bir alan olarak görülmesi iktisat siyaseti tartışmasını zora sokuyor. İktisat kendi başına işleyen, kurcalandığında bozulabilecek hassas bir saat gibi görüldükçe,

böyle gösterildikçe, “Siyaset iktisattan elini çeksin” denebiliyor. Siyaset üretim ilişkilerini, bölüşüm ilişkilerini etkilemeyecek de ne yapacak?

İktisatçılar matematiksel modellerle elde ettikleri kavrayışı ‘düzyazıya’ dökerek paylaşmadıkları için iktisatçılarla bağlantı kurmak isteyen diğer toplum bilimcilerin önüne matematik duvarı dikilmiş oluyor. Bu yüzden de iktisat ya iktisatçılar arasında başkalarınca anlaşılmaz bir düzeyde ya da ‘televole iktisatçılığı’ düzeyinde tartışılıyor. Bu arada, televole iktisatçılığının varlığı iktisatın öbür toplum bilimlerine göre insan hayatını çok daha güçlü etkileyişinin bir göstergesidir. Kimse ‘televole antropolojisi’ yapmıyor ama kamusal alanda iktisat siyaseti tartışması bir noktada kaçınılmazlaşıyor. İktisat ancak ‘sulandırılıp’ bir dizi siyasa önerisi haline geldiği zaman anlaşılıp tartışılır oluyor. O zaman da iktisatçıların binbir emekle ortaya koydukları iktisat yapıtı, televole iktisatçılığına meze olmaktan ileri gidemiyor. Bu ikilem, demek iktisatın ‘topluma inerken’ toplum bilimlerini teğet geçmesi, disiplinin bugün belki de en önemli sorununu oluşturuyor.

Ensonu, iktisatın derdi matematiksel olmak değil. Zor yöntemlerle ulaştığı bilgiyi başka toplum bilimlerinde ‘hazmedilebilir’ bir biçimde dile getirmeye gönül indirmemek, matematiksel oldukça daha bilimsel olduğunu sanırına kapılmak, böylece öbür toplum bilimlerini dışlamak, onları besleyemediği gibi onlardan da beslenememek. Ayarı bozuk bu pozitivizmin bir sonucu olarak, “A ülkesinde işe yarayan kemer sıkma politikası B ülkesinde de işe yaramalı” ezberciliği felakete davetiye çıkarıyor. Oysa toplum bilimleri ile kol kola gelişen bir iktisatın bundan kaçınması ortodoksinin içinden bile pekala mümkündür.

KAYNAKÇA

Aston, Trevor H. ile C.H. Philpin. (ed.) (1985) *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Banta, Marta. (1993) *Taylorized Lives: Narrative Production in the Age of Taylor, Veblen and Ford*. Chicago: Chicago University Press.

Becker, Gary. (1976) *The Economic Approach to Human Behavior*. Chicago: Chicago University Press.

Berman, Eli. (2000) "Sect, Subsidy, and Sacrifice: An Economist's View of Ultra-Orthodox Jews." *Quarterly Journal of Economics*, 115: 905-954.

Bernheim, Douglas, Andrei Shleifer ve Lawrence Summers. (1985) "The Strategic Bequest Motive." *Journal of Political Economy*, 93: 1045-1076.

Biersteker, Thomas J. (1992) "The "Triumph" of Neoclassical Economics in the Developing World: Policy Convergence and Bases of Governance in the International Economic Order." James N. Rosenau ile Ernst-Otto Czempiel, ed., *Governance without Government: Order and Change in World Politics* içinde, Cambridge: Cambridge University Press, 102-31.

Block, M. ve J. Heineke. (1975) "A Labor Theoretic Analysis of the Criminal Choice." *American Economic Review*, 6: 314-325.

Brenner, Robert. (1977) "The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism." *New Left Review*, 104, Temmuz-Ağustos.

Buğra, Ayşe. *İktisatçılar ve İnsanlar*. İstanbul: İletişim Yay. 1995.

Campbell, John ve John Cochrane. (1999) "By Force of Habit: A Consumption-Based Explanation of Aggregate Stock Market Behavior". *Journal of Political Economy*, 107:205-251.

Chiappori, Pierre ve Andrew Weiss. (2000) "Marriage Contracts and Divorce : an Equilibrium Analysis." Yayınlanmamış makale. University of Chicago.

Cox, Robert. (1987) *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History*. New York: Columbia University Press.

Délorme, Robert. (1984) "A New View on the Economic Theory of the State: A Case Study of France." *Journal of Economic Issues*, 18: 715-34.

Esser, Josef ile Joachim Hirsch. (1989) "The Crisis of Fordism and the Dimensions of a "post-Fordist" Regional and Urban Structure." *International Journal of Urban and Regional Research*, 13: 417-37.

Foucault, Michel. (1973) *The Order of Things: An Archeology of the Human Sciences*. New York: Vintage.

Gilpin, Robert. (1987) *The Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press.

Gore, Charles. (2000) "The Rise and Fall of the Washington Consensus as a Paradigm for Developing Countries." *World Development*, 28: 789-804.

- Hilton, Rodney H. (1976) (ed.) *The Transition from Feudalism to Capitalism*. London: New Left.
- Hirschman, Albert O. (1981) *Essays in Trespassing: Economics to Politics and Beyond*. New York: Cambridge University Press.
- Hollingsworth, J. Rogers ile Robert Boyer (ed.) (1997) *Contemporary Capitalism: The Embeddedness of Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jessop, Bob. (1994) "Post-Fordism and the State." Ash Amin, ed., *Post-Fordism: A Reader* içinde, Oxford: Blackwell, 251-79.
- Jevons, William Stanley. (1970 [1871]) *The Theory of Political Economy*, Harmondsworth: Penguin.
- John, Andrew, Rowena Pecchenino ve Stacey Schreft. (1993) "The Macroeconomics of Dr. Strangelove." *American Economic Review*, 83: 43-62.
- Keohane, Robert O. (1984) *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Lucas, Robert E. (1976) "Econometric Policy Evaluation: A Critique." Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, 1:19-46.
- Machlup, Fritz. (1958) "Equilibrium and Disequilibrium: Misplaced Concreteness and Disguised Politics." *Economic Journal*, 68:1-24.
- Myrdal, Gunnar. (1964) *Economic Theory and Under-Developed Regions*. London: Methuen.
- Niskanen, William. (1968) "The Peculiar Economics of Bureaucracy." *American Economic Review*, 58: 293-305.
- Orphanides, Athanasios ve David Wilcox. (1996) "The Opportunistic Approach to Disinflation." FEDS working paper no. 96-24.
- Osborne, Martin ve Al Slivinski. (1996) "A Model of Political Competition with Citizen-Candidates." *Quarterly Journal of Economics*, 111: 65-96.
- Özaktaş, Haldun. (2003) "Ölçülebilir Ölçülemeyeni Kovar: Ekonomik Düşüncenin Fakirleşmesi Üzerine Bir Deneme." *Toplum ve Bilim* (bu sayıda).
- Özesmi, Deniz. (2003) "Tarımda Ortakçılık: Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Bir Olgunun Açıklanması—Bir Güneydoğu Anadolu Örneği." *Toplum ve Bilim* (bu sayıda).

Peck, Jamie A. ile Adam Tickell. (1995) "Social Regulation after Fordism: Regulation Theory, neo-Liberalism and the Global-Local Nexus." *Economy and Society*, 24: 357-86.

Polanyi, Karl. "Aristotle Discovers the Economy." *Trade and Market in the Early Empires*. (içinde) Glencoe, IL: Free Press. 1957.

Ruggie, John G. (1982) "International Regimes, Transactions and Change: Embedded Liberalism in the post-War Economic Order," *International Organization*, 36: 195-231.

Schumpeter, Joseph. (1954) *History of Economic Analysis*. New York: Oxford University Press.

Stiglitz, Joseph ve Andrew Weiss. (1981) "Credit Rationing in Markets with Imperfect Information." *American Economic Review*, 71: 393-410.

Yeldan, Erinç. (2003) "İktisat ve İktisatçı Nereye?" *Toplum ve Bilim* (bu sayıda).